

ШЫН

№ 106
(18068)

2011 чылдың
сентябрь 15,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үчүн эгелээн

Иштилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Шолбан КАРА-ООЛ: «ӨГБЕЛЕРНИНГ АТТАРЫН ЧОН БИЛИР УЖУРЛУГ»

Муниципалдыг тургузугнуң үндезилеттинген оюн демдегледип турар кожууннарның чурттакчылары республиканың ол девискээринин сайзыралына улуг салышкынны кириген кижилернин аттарын мөңгөжидер ужурлуг.

Ындыг медегледип Шолбан Кара-оол Бай-Тайга кожууннуң тургустунганын 70 чылын демдегледип байырлыг хуралга кылган. Ийлеилг хүн дээрге муниципалдыг тургузуп турган кижиниң төөгүзүн болгаш оларның азыраактын демдеглээри-дир ол онзалал чугаалаан. Төөгүлүг кижилернин аттары-де кудумчуларны адаар, шаңналны тургузар, оларның ачы-ыязының дугайында хөйге алаар ужурлуг — деп, муниципалитеттер удуртукчуларынга к Даргазы чугаалаан. Бо чылын муниципалдыг 5 тургузуг 70 чылын демдегледип турарлар. 1941 чылда

рээзи Күжүгет Серээвич Шойгу 1921 чылда Кара-Хөлгө төрүттүнген. "Тываның дыка хөй чурттакчылары Күжүгет Серээвич Шойгу-биле ужуражыр, ооң-биле чугаалажыр аас-кежиктиг болган. Ол кайгамчык мерген угаанныг кижиге. Чораан болза, бо чылын 90 харлаар турган ийик. Ооң уруглары, ОБЯ сайыды Сергей Күжүгетович болгаш Күрдума депутаты Лариса Күжүгетовна Шойгулар, Тываның чөлөңгичи болуп турарлар" — деп, ол чугаалаан. Республика Баштыңы Бай-Тайганың өске-даа сураглыг кижилеринин аттарын адаан. Олар дээрге эртемденнер болгаш артистер,

К.М.Сааяга Республика Орденин Ш.В.Кара-оол тыпсып тур.

Көгел Мижитеевич Саая, Россия-ның болгаш Тываның Улустун артистери: Хүргүлөк Байыскалонова

Базыр, Анатолий Конгар, Мөңгүн-оол Дамбаштай, Альберт Хомуш-ку, чогаалчылар болгаш шүлүкчүлөр: Константин Тоюн, Сарыг-оол Салчак, Салчак Самба-Люд-дуп, Борис Чүдүк, Виктор Сагаан-оол, Кан-оол Чүлдүм, Салчак Соду-нам, Салчак Көк-оол, Светлана Самбыл-оол, Мария Күжүгет, Сайлыкмаа Комбу, Меңги Ооржак, Тайгана Очур.

Муң малдыг малчыннар: Болат-маа Күжүгетовна Ортаат — Тээли суур (1170 баш хойлуг), Серекмаа Сүрүновна Дажы — Кара-Хөл суур (1108 баш), Лидия Күжүгетовна Кан-чыыр — Кызыл-Даг суур (1600 баш).

Сураглыг мөге Салчак Хуна-жыкович Намчыл, РСФСР-ниң спорт мастери Киров Хунажыкович Хомуш-ку. Социал айтырыглар талазы-биле яамыны удуртуп турган Хертек Лопсанович Даржаа, прокурор Владимир Бораевич Кара-Сал, кадык камгалал сайыды Бады Монгушович Чуглур, Өөредилге яамызынга хөй чылдарда ажилдап келген Николай Салчак-ович Конгар, тыва журналист-канын хоочуну, Тыва Республиканың Ордениниң эдилекчизи Таан-оол Попанашович Хертек.

"Бо байырлыг хуралда бистиң адаанывыс кижилериниң дыка хөйү, а ол ышкаш Бай-Тайга кожууннуң сураглыг ажилдакчыларының чоок болгаш төрөл кижилери олуржуп турар-дыр. Мындыг ат-сураглыг кижилериниң мурнунга чүве чугаалаары сүрээденчиг-дир, ындыг турбуже оларны бо байырлалга көөрү сагышка өөрүнчүг-дүр" — деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Чазак Даргазы байырлал-биле бай-тайгажыларга сеткилин ханызындан байыр чедирген болгаш аас-кежикти, бүгү-ле чүүлдерге чүгле экини, быжыг кадыкшылды күзээр.

Бай-Тайга районнуң 70 чыл болганы-биле холбаштыр Тываның Баштыңы Тываның күрүнө шаңналдарын тывыскан. Тыва Республи-

(Уланчызы 2-ги арында).

УРУГЛАРГА ОЙНААР ХООРАЙЖЫГАШ- ТАРНЫ ТУРГУЗАР

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол хоорай Хуралының депутаттарына болгаш мэрияның удуртулгазынга чуртталга бажыңнарының чанында уруглар ойнаар черлерге спортчу дериг-херекселдерни тургузуп кылыр талазы-биле ажилдарны эгелээрин саналдаан.

Хоорай хүнүнде эрткен бо ужуражылгага Күрүнө Думазының депутаты Лариса Шойгу киришкен. Чүгле хоорайның эвес, а көдээ черлериниң уруглар ойнаар девискээрлерин база спортчу дериг-херекселдер-биле дерииниң дугайында Чазак Даргазының саналын олурганнар деткээр. Уругларның ойнаар черлеринге чугула херек: баскетбол корзинаны, турникти, тренажерларны болгаш брус ыяштарны уруглар мага-бот талазы-биле быжыгып, спортчу оюннарны ойнап турзун дээш тургузар.

Уруглар ойнаар черлерни бичии оюн-хоорайжыгаштар-биле база чоорту долдуруп эгелээрин Лариса Шойгу саналдаан. Бо чайын Туран хоорайның кожуун Хуралының депутаттарының ачызында хуу акша-хөренги күсели-биле уругларга турниктерни, чайганыштарны, дөңчүгештерни болгаш элезинге ойнаар херекселдерни тургускан. А сентябрь 9-11 хүннеринде Бай-Тайга кожууннуң юбилейлиг байырлалына Лариса Шойгу ойнаар хоорайжыгашты бодунуң бичии чаңгыс чер-чурттугларынга белекке берген.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оолдуң Тыва Республиканың Дээди Хуралына Кыйгырыы 2010 чылдың ноябрь 18

Харысалгалыг эрге-чагырга. Харысалгалыг бизнес. Харысалгалыг иштилел.

Амыдыралдың кадык-чаагай омур-хевири дээш демисел республиканың чоорту мурнады хөгжүдөр социал сорулгаларының комплекстиг кол программаларының бирээзи болур ужурлуг. Чурттакчы чоннуң арагалаар чоруунга идеолоттуг демиселди чорударынга чугула черни — "бирги скрипканы" Дээди Хурал болгаш Хөй-ниити палатазы ойнаар ужурлуг. Ынчангаш бо ажилга эртем болгаш чогаадкычты интеллигенцияны, хоочуннар организацияларын, шажын ажилдакчыларын болгаш массалыг информация чепсектерин хаара тудар.

(ТР-ниң Хөй-ниити палатазы-ның эрттиргени акция дугайында бистиң корреспондентивис Ш.Мааты-оолдуң материалын 3-кү арыдан номчуур силер).

Күрүнө Думазының депутаты Л.К.Шойгуну чаштар ак кадык-биле уткуп турары.

Тайга, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Өл, Чаа-Хөл болгаш Эрзин уруулар тургустунган, ол кожууннуң удуртукчулары боттаны девискээринин төөгүзүн баштайгы удуртукчуларын ужурлуглар. Чыл бурунгаар Бай-Тайга кожууну ол үеде суд системанын-ылдал турган Салчак Санча-Онгай-оол удуртуп турган. Близка Баштыңы Бай-Тайгадан туже чоруткан Дарья Намзы-а Одан-оолду сактып адаан. Күрүнө ажилдакчызы Хертек Битовна Анчымаа-Тока Улуг-деп черге төрүттүнген. Ат-лыг ажилдакчыларын бичи-

башкылар болгаш шүлүкчүлөр, даш чонукчулары болгаш эмчилер, журналистер, мөгелер, маадыр иелер, алдарлыг малчыннар-дыр. Социалистиг Күш-ажылдың маадырлары: Үрүлө Шыраповна Кандан, Калдар-оол Хертекович Данзырын, ССРЭ-ниң Улустун башкызы Арыя Араптановна Алдын-оол, ССРЭ-ниң Улустун артисти Алексей Боктаевич Чыргал-оол, бүгү Тывага сураглыг башкылар: Борбак-оол Иргитович Араптан, Кима Биче-ооловна Март-оол, Красс Байыр-оолович Салчак, Татьяна Оюновна Санчаа, кайгамчык даш чонукчулары: Хертек Коштайович Тойбу-Хаа, Дондук Хертекович Тойбухаа,

Конгар, Николай Өскеевич Өлзей-оол, тыва цирктин үндезилекчилери: Күжүгет Балданович Хензиг-оол, Дмитрий Энешович Очур, артистер: Людуп Иргитович Солун-оол, Хертек Өлбезекович Ширин-оол, Александр Халарбааевич Салчак, Тываның алдарлыг чурукчулары: Сергей Хомушкеевич Ко-чаа, Владимир Шөмбүлович Сал-чак, Александр Ондарович Ойду, Валерий Окпан-оолович Ооржак, Алексей Салчакович Кагай-оол, Киров Түлүшович Хунан, Алексей Хертекович Артаа, Хеймер-оол Донгак.

Композиторлар: Дамба Хүреш-оол, Борис Чамбыт, Григорий

КОРУМ-ЧУРУМУНУ КАМГАЛААРЫ-БИЛЕ

● Бай-Тайга кожуунга Чазак Баштыңы чөвүлел хуралды эрттирген

Тыва Республиканың девискээринге корум-чурумну камгалаарыңа кады ажылдажылганың чугулазынга доктааган айтырылгарга тураскааттыңан хурал эрге-хоойлу камгалаар органнарның төлээлериниң болгаш муниципалдыг тургузулгарның баштыңнарының киржилгези-биле республиканың Чазанга болур.

Ындыг шиитпирни чоокта чаа Бай-Тайга кожуунга Чазак Даргазы Шолбан Кара-оолдун, Күрүне Думазының депутаты Лариса Шойгунун, Тываның прокурору Павел Бухтояровтун, иштики херектер сайыды Александр Лобановтун киржилгези-биле болган координация чөвүлел-хуралыңа хүлээп алган. Оон ажылыңа Хөй-ниити палатазының кежигүннери, муниципалитеттерниң удуртукчулары, башкылар болгаш эмчилер киришкен.

Ындыг хуралды ол кожуунга эрттирерин Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол саналдаан. Чүге дээрге Бай-Тайганың девискээринге 2011 чылдың бирги чартында дүвүренчиг байдал тургустунган. Мал оорлаар чоруктарның фактылары 8 катап көвүдзөн. Автотранспорт оорлаар чорук 2 катап болган, кижини өжөгээр өлүрериниң фактызы 3 болгаш 3 дээрбечи халдаашкын бүртүктеткен.

"Бо талазы-биле бисте мактаныр чүве чок. Үүлгеттинип турар херектерниң чылдагааннарын болгаш оларның дөзүн ажыт-чажыт чокка чугаалажыр, кижиги бүрүзү

бодунуң участогунга хемчеглерни алыр ужурлуг" — деп, республика Баштыңы чугаалаан. Оон соонда боттарының санал-оналдарын кириштерин хуралдың киржилгезинге саналдаан.

Профилактиктиг хемчеглерниң сан-хөө хандырылганың кичээни угландыраарын Тываның прокурору Павел Бухтояров тус черниң эрге-чагыргаларыңа сүмөлзэн. Оон бодап турары-биле алырга, бо айтырыгже муниципалитеттер кичээнге салбайн турар, херек кырында ол дээрге кем-херек үүлгедир чоруктарга удур дээштиг демиселдин бирээзи болур. Оон аңгыда эрге-хоойлу камгалакчыларының киржилгези-биле кожуунуң хамаатыларының чыгыштарын эрттирери эргежок чугула, аңаа кижиги бүрүзү бодунуң, өг-бүлезиниң, кожазының, чаңгыс суур чурттугларының айыыл чок чоруун хандыраары-биле чүнү канчаарын саналдаар болза эки. Ындыг демниг шиитпирниң ачызында үүлгедикшиктер чайлаттынып турар болгай.

Өг-бүле политиказын сайзырадырыңа кичээнге салыр херек деп, иштики херектер сайыды

Александр Лобанов санап турар. "Амыдыралдың берге байдалыңа таварышкан өг-бүле бүрүзү-биле шудургу ажылды чорудары чугула, а оон дузазы улуг. Бис бо ажылга участок төлээлерин кириштирип турар бис, ол дээрге полиция ажылдакчыларының чөлөңгичидир. Бистерниң-биле кады ажылдап көрүңер, четпестер бар болза, чажырбайн чугаалаңар, хемчеглерин алыр бис" — деп, сайыт чугаалаан. Кем-херек үүлгедир чоруктуң багай талаларын илереткен хөй-ниитиниң саналын тургузары база чугула дээрзин ИХЯ баштыңы демдеглээн. Кем-херек үүлгедир чоруктарның дөзү — ажыл чок чорук дээр чылдагааннарын сылдаг болдурбас херек. "Ол билишкенин ажылгаан херээ чок, азырадыкчы хөөн деп чүвени чүлгө бисте эвес, бүгү чуртта улуг бергедээшкенин-биле чайдалап турар. Ол бүгүнү сойгалаар, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудар, өг-бүле бүрүзүңе чедер херек" — деп, А. Лобанов чугаалаан.

Би-Хем кожуунуң чагырга даргазы Михаил Иусовтун чугаазын хуралдың киржилгези шупту деткээн. Ол республиканың Чазаның деңгелинде Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының удуртулганың кир-

жилгези-биле чөвүлел хурал эрттирерин саналдаан. ИХЯ-га болган кызырлышкыннар соонда муниципалдыг тургузулгарда тургустунуп турар байдалдар ону негеп келген дээрзин ол дыңнаткан. "Полиция ажылдакчылары чедишпейн турар. Кежээкиниң он шактан эгелеп оларның ажылы баш ажыг апаар, оон уламындан кыйгыртышкынче дарый келир аргазы чок болу бээр. Эрге-хоойлу камгалакчылары-биле кады ажылдажылганың чурумун дугуржуп алыр хуралды эрттирерин дилеп тур бис" — деп, М. Иусов чугаалаан.

Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол ол саналды деткээн. Оон аңгыда муниципалдыг тургузулгарның удуртукчулары боттарының суур-

ларының чурттакчыларының сырый харылзааны тударыңа дыг-даа масса-политиктиг херектерни ажылгаарының чугулаз доктааган. "Кожуун чагыртының удуртукчулары чон чугаалажып билир, ажылдап кижилерге кичээнге ийи са хөй-ниитичилерни деткир улуг. Ылаңгыя байырлал хүннер идеолотуг болгаш профилактика хемчеглерни эрттирер байдал арагалаар болгаш кем-херек гедир чоруктарның профилактиказынче идепкейлиглерни женишкенин каттышты аргалар тургустунуп келир" — Чазак Даргазы чугаалаан.

ТР-ниң албан-езуу сайтында

Республика прокурору Павел Бухтояров, иштики херектер сайыды Александр Лобанов ужуражылга чезинде.

Шолбан КАРА-ООЛ: «ӨГБЕЛЕРНИҢ АТТАРЫН ЧОН БИЛИР УЖУРЛУГ»

(Төңгүзү. Эгези 1-ги арында).

каның Ордени-биле Кызыл-Даг суурда даш чонар талазы-биле сураглыг мастер, Репин аттыг күрүне шаңналының эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу 80 харлыг Көгел Мижитеевич Саая шаңнаткан. Тыва чонунуң сагышсеткил культуразын катап тургузарыңа, даш чонар уран чүүлү сайзыраңгайжыдарыңа, өгү болгаш оон дериг-херекселдерин кылып белеткээрине ол улуг салышкынны кириген. Көгел Мижитеевичниң ажылын делегейиниң, регионнар аразының, республиканың делгелгелеринге салып турган. Тываның найысылалында төөгүлүг черлер: Арат шөлүндө — фонтан, Культураның болгаш дыштанылганың национал парыгында — ыяштан чазан дүзүлүр, Улуг-Хемни кежир көвүргүдө "Аът" деп скульптура Көгел Мижитеевич

Сааяның үнелелиниң соонда кылдыңган.

Кызыл-Даг суурда "Мажалык" арат-тараачын ажыл-агыйының удуртукчузу Сергей Долчаевич Монгуш Тыва Республиканың "Шылгараңгай күш-ажылы дээш" медалы-биле шаңнаткан. Сергей Долчаевич ол ажыл-агыйы 19 чыл дургузунда удуртуп келген, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер талазы-биле улуг арга-дуржулгалыг. Оон ажыл-агыйында 30 кижиги доктаамал ажылдап турар, дүжүт ажаалдазының үезинде 100 хире кижини хаара тудуп келген. Аар ажылдарны чигедире-биле болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгү бидидери-биле картофель олуртур болгаш картофель ажаар машинаны садып алган. Техниканың айыыл чок чоруунуң дүрүмнерин ажылчыннар сагып турар.

"Мажалык" арат-тараачын ажыл-агыйы тарылга шөлүн 3 га

турганындан 9 га чедир улгаттырган. Чылда ортумаа-биле 1 гектардан 125 тонна ногааны ап турар. Оларның өстүрген ногаазын школа назыны четпээн уруглар албан черлеринче болгаш школаларже чедирип, Бай-Тайга кожуунуң чурттакчы чонунга садып турар.

Хемчик суурда күш-ажылдың хоочуну Серекей Сономович Хертекке "Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы" хүндүлүг атты тывыскан.

Серекей Сономовичниң допчу намдары Тывага алдан-сезен чылдарның комсомол шимчээшкени-биле сырый харылзаалыг. Ол үеде районнуң комсомол организациязы аныяктарны көдээ ажыл-агыйже хаара тудар талазы-биле республикага көскү черни ээлеп турган. Олар комсомолчу-аныяктарның "Тейлер" малчыннар бригаданы, "Эр-Хавак" сүт-бараан фермазын тургусканнар, олышкаш республикага

аныяктар коллективтериниң аразыңа бирги черже хөй удаа үнүп келген. 1973 чылда Шуй ортумаа школазының доозукчуларындан республикага аныяктарның бир дугаар малчын бригаданы комсомол организациязының секретары С.Самбый-оолдун удуртулгасы-биле тургускан. Олар "Аныяктар — көдээ ажыл-агыйже!" деп кыйгырыгны үндүргеннер. Ол бүгүнү башкарып турган кижиги районнуң комсомол организациязының удуртукчузу Серекей Сономович Хертек болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Хемчик суурда пенсионер Ким-оол Чимит-Доржуович Салчак, ол-ла суурда күш-ажылдың хоочуну Клавдия Санчатовна Номчула олар шаңнатканнар.

Бай-Тайганың 70 чыл болганынга тураскааткан байырлыг хуралга өөредилгени чаартырының программаның күүселдезинге дүүштүр муниципалитеттерниң өөредилге албан черлеринге, а ол ышкаш кожуунуң төп эмнелгезинге акша сертификаттарын тывыскан. Найырал ниити билиг ортумаа школазынга компьютер дериг-херекселдерин садып алыры-биле 182 муң рубльдин сертификатын тывыскан. Тээли суурнуң №13 профессионал училищези алган сертификаты-биле аппарат-программалыг комплекс садып алыр. Училищениң удуртулгасы Тываның Чазанга өөрүп четтиргенин илереткен болгаш №13 ПУ ийи чыл бурунгаар Тываның Чазаның Даргазының грантызын ап турганын демдеглээн. Ол акша училищениң доозукчуларынга боттарының ажыл-херээн ажыдып алырынга

болгаш сайгарлыкчы апаары иди болган.

"Тээлиниң ниити билиг ортумаа школазы" муниципалдыг өөредилге албан чери энергия камналының талазы-биле хемчеглерин 400 муң рубль түнүг сертификат алган. 1 млн. 303 муң рубльдин сертификатын Тээли ортумаа школазының удуртулгасынга тывыскан. Ол акша өөреникчилерге өөредилге-лаборатория дериг-херекселдерин садып алыр арганы бээр.

Ол сертификаттарны тыптап тура, Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол федералдыг эрге-чагырганың Тывага көргүзүп турар деткил чезин, республиканың эрге-чагыргаларының Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдизинче угланды куенишкенин ажылдарын демдеглээн.

Тываның Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының шугуму-биле Бай-Тайганың төп район эмнелгезинге "УАЗ" маркалыг машинаны тускайлаан, а Кадык ажыл-агый яамызы кожуун чагырганың көдээ ажыл-агый эрттирелинге "УАЗ"-ты база дамчыды берген. Ол дээш медицина ажылдакчылары болгаш көдээниң ишчилери республиканың Баштыңының өөрүп четтиргенин илередип, олар боттарының ак сеткилдиг ажылы-биле харылаарын бүзүрөткенер.

Бай-Тайга кожуунуң чагырга даргазы Михаил Монгуш өөрүп четтиришкенин илередип, Шолбан Кара-оолга Бай-Тайга кожуунуң ыдыктыг дааның хевирин чонадаштан сиилбип кылган белеткери тывыскан.

Бистин кор

Виталий ШАЙФУЛИНИН тырттырган чуруктары

Ш.В.Кара-оол бай-тайгажылар-биле.

Чон-биле ажык чугаа – акция

«АВАМ АРАГА ИШПЕС БОЛЗУН!»

Сентябрь 9-та ТР-нің Хөй-ниити палатазының, Чөөн-Хемчик кожуунунун Төлээлекчилер хуралының база чагырга черинин эгелээшкини-биле республикада чарлаттыгын «Херээжен чон аразынга кем-херек үүлгедии турбас» деп ужуражылга-акция Чадаана хоорайның Култура бажынының девискээринге болуп эрткен.

Чонун амыдырал-чуртталгазы-биле холбашкан улуг хемчегге үлгүлүк дургалар эвес, чонунинин төлээлери, ат-алдарлыг артистер база киришкен. Чыылган чон аразында ада-иезин егерип келген чаштардан эгелээш, аянгыштыг энелерге чедир ижи-ле хөй. Арагалаашкын айылы кижилер бүрүзүн дүвүрөтүрүп оон-на илден.

Чугааны акцияның кол органистакчызы, ТР-нің Хөй-ниити палатазының даргазы Хонук-оол оржукевич Монгуш эгелээн. Ол чыгыс чер-чурттуглары-биле чырмамдыктын солчуп, ук хемчег-эртирип турарының чылдагаан-дын, сорулгазын тайылбырлааш, келгени Хөй-ниити палатазы-ның кежигүннерин, ИХЯ-ның, ааның Херээженнер чөвүленин төлээлерин таныштырган. Чугаалап турары-биле алырга, акция ТР-нің Чазааның Даргазы В. Кара-оолдун айыткалынга арга арагалаашкынны чавырыл-дар, чонун амыдырал-чурттал-ганын байдалын экижидер дуга-да сорулгага үндөзилеттинген.

Республикада арагалаашкын, чыгыс херээжен чонун аразы-арага ижер чорук нептереп бар. Чижээлээрге, бо чылдың 7-н 1-ге чедир Кызыл хоорайга чонун кижилер сергедир келген. Ол чүгүл чартык да. Тыва Республиканың ттакчы чонунун бир чылда аажып турарын сан-чурагайже чидер болза, хамааты бүрүзү уруглар саны база кирип бар. 16 литр араганы ижип турар. А сайзыраңгай Кыдат чур-а бир кижиге 0,2 литр арага ажык. Ол байдал бистиң угаан-ереливистиң, культуравыстың хире куду деңгелин көргүзүп бар. Арагалаашкынның түңнел-кем-херек үүлгедиишкенине-ден 2010 чылда 1011 кижилер амы-дан чарылган. 2010 чылда өг-бүлө тудуп, бадылашкан а, а оларның 625-жи о-л-дың төнчүзүндө чарлы берген. А база арагалаашкынның у бар дээрзи чугаажок... Бо факт-барымдаалар ниити дүвүредип келген. А ниити-бодунун сөзүн чугаалаар улуг.

Д. Монгуш оон ыңай органи-ага арагалаашкынның нептереп-енинге доктааган: «... Шаанда эртирер дээнде, чүгүл уруг-оолдун ада-иези чугаалажып турган. Ам ыңдык эвес, чүс-жикини чыып, 3-4 катап арага-

Ава кижилер арага ишпес ужурулуг...

лаашкын органистаар апарган. Келген чонун база арага суп берип үдээр. Шак ол чүүлдер орук озал-ондаанга чедирер. Арага ижер дээнде чамдык кижилер, байырлал чок-даа болза, кандыг-ла-бир чылдагаанни чогаадып алырлар, «чугбас-ла» чүве чок апарган...»

Хөй-ниити палатазының эконо-мика талазы-биле комитет дарга-зы, «Мөген-Бүрен» совхозунун директору Өшкү-Саар Аракчаевна Ооржак Чөөн-Хемчик кожуунун херээжен чонун арага чок ажыл-ишчи амыдыралче кыйгырып, суму бүрүзүнге 5-5 хураганнарны бел-лекке берген. Иштики херектер сайыдының оралакчызы Аяс Кан-дан республикага 2006-2010 чылдарның болгаш бо чылдың 8 айларының дургузунда херээжен чон аразынга болган кем-херек үүлгедиишкениннин анализин кылган. Оң илеткелинде киригени-биле 2010 чылда 738 кемниг херек-тер үүлгеттинген. Бо 2011 чылдың 8 айларында оң мурнунда кем-хе-рек үүлгедиишкенинни-биле холбаалыг 55, арага ишкенинниң түң-нелинде 87 кем-херек үүлгедииш-кинери болган. Оларның аразы-нда ажыл чок херээженнер — 46. Аныяк аваларның арагаже сунду-гуп турары эмзирип турар ажы-төлүңге айыылды тургузуп турар. Бо чоокку чылдарда 10 хире ава херээ-биле чаш уруун албыктыр басып, амы-тынынга четкен.

Тываның артистеринин 80 хуузу Чөөн-Хемчик чурттуг дижири-ле-шын. Олар төрөөн черинге, кандыг-даа байыр-найыр болурга, чону-биле ужуражып, уран-талантызын бараалгаткаш баарлар. Бо удаада база-ла дыка хөй алдарлыг ар-тистер аян-ырлыг, оюн-самныг барып, херээжен чонунга чагыг-

дааскан:

Чөөн-Хемчик кожуунун Төлээлекчилер хуралына:

• Арага аймаан чүгүл тускай садыларга 11 шактан 20 шакка чедир садарын чедип алыр;

• Херээженнер, Хоочуннар чөвүлелдеринин ажылын идеп-кейжидер, хөй-ниити амыдыра-

херээжен чон чүгүл арага ижип турары дээрзин чыылган чон канчаар билип турарын сонугуруп, элээн каш кижиге ол-ла айты-рымны салдым;

Хүлөр-оол Калдар-оолович Күжүгет, уругларның чогаадылга бажынында чурулга башкызы:

— Байырлалдар эмин эрттир көвүдээр.

Айлаңмаа Александровна Сат, кеземче ялазы инспекция-зының даргазы, подполковник:

— Амыдыралче тура-сорук чок, ажыл чок, бергелерге таварыш-каш, ону эртип шыдаас болган-дын арага иже бээр. Чамдык херээжен улус өөнүң ээзи арагалап туруп бээрге, кады ижип эгелээр, оон херээжен кижинин организми арагага өөрени бээр.

Чыраа-Бажы школарының 10-гу классчылары:

— Ажыл чок болгаш чалгаа-рааш, муңгарааш. Чардыгар солун чүү-даа чок боорга;

Айлаана, 13 харлыг:

— Эштери ижиртип каар. (Уруг-нун авазының арага ижип турарын эскерип кааш, иелер арага ишпезин дээр болза, чуну канчалза экил деп база айтырдым).

— Көгүдүп тургаш, удудуп аар. Авам арага ишпес болзун деп тейлээрге, күзели бүде бээр.

Мындыг хары алыр мен деп манавадым. Бичии уругнун ол бо-далының артында сагыш-сеткил түрегдели, өөрүшкү чок дүннер-хүннер бары билдингир. Өгбелери-

Акция чезинде аныяктар.

лыңче аныяктарны хаара тудар;

• Өг-бүлө, ие-чаш камгала-лынга деткимчени күштелдирер;

• Чонун кижинин үш доюн болгаш өске-даа байырлалдар эртиреринге арага аймаан хөй ажылгаарын эвээжедир;

Кожуун, суму депутаттарына:

• Боттарының соңгулда округтарына тайылбыр ажыл-дарын чорудар болгаш кожунга арага аймаан садарын эвээжедир ажылга кирир;

ТР-нің Хөй-ниити палатазы-ның Чөөн-Хемчик кожунда кежигүнүңге:

• Ажылчын коллективтер-биле ужуражылгаларны органи-заастаар болгаш араганың хоразы-ның дугайында тайылбыр ажыл-дарын чорудар;

Районун иштики херектер килдизинге:

• Херээжен чон аразынга кем-херек үүлгедиишкенин болдурбас профилактика ажыл-дарын доктаамал чорудар, күш-телдирер;

• Акция төнчүлөп турда,

вистиң араганы хайындырарга, ар-жаң үнер, аржаны хайындырарга, хоран үнер деп мерген угаады-нда дег, ак чемивисти өй чокка четтирип турарывыстан амыдырал-чуртталгавысты хораннап ал турар-дыр бис. Шак мындыг бедик дең-нелдиг акция ужуражылгаларны кожун бүрүзүңге, ылаңгыя Тыва-да арагалаашкынның түңнелинде кем-херек үүлгедиишкенинни-биле тергидеп турар Барыын-Хемчик, Улуг-Хем кожуннарда база эртирери күзениң.

Хүндүлүг херээжен чонувус, арыг, чараш чечектер дег келир үениң иелери, авалар, энелер, эриг баарлыг сеткиливис-биле аравыста араганың уржундан амыдыралдан азып чоруур эш-өөрүсчө холу-вус сунаалыңар! А эр хиндиктиг чон, херээжен кижинин салым-чолунга, аас-кежиинге кичээңгей салып, дузалажып, Силерниң ролюнар база улуг дээрзин утпаңар!

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Авторнун тырттырган чуруктары.

Авамның кончуун.

**Эрес-кежээ муң
малдыг
малчыннарывыс.
Оларга
деңнежиңер!**

Орус Сандыкчепович Намдал — Күш-ажылдың хоочуну, Ленин ордениниң 5 дакпыр эдилекчизи, эрткен чылын 100 хойдан 110 хураганны камгалап алган кожууннуң 82 харлыг эң улуг назылыг кижилериниң бирээзи.

Байыр Анчепович Мандал — Бай-Даг сумузунуң хоочун малчыны, Тыва Республиканың алдарлыг малчыны, Тыва Республика Ордениниң эдилекчизи, 1161 хойну өстүрген. Ооң оғлу Шолбан Байырович Мандал «Бай-Хөл» КБК-ның чемпион малчыны, 100 хойдан 130 хураганны алган.

Алдын-оол Соянович Соян — Бай-Даг сумузунуң хоочуну, Кызыл Сылдыс Ордениниң эдилекчизи, «Тыва Республиканың 20 чүс чылдың кижилери» деп номга кирген. Ол малын хеймер оғлу Адыгжы Алдын-оолович Соянга дамчыткан.

БИСТИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИВИС

«Садыг-саарылга төвү — Эрзин» МУБ-туң 2010 чылда ниити орулгазы 9337 муң рубль. Ында 72 киоскилерни тургускан, бир киоскиниң аренда өртөө 190-220 рубль болуп турар. Садыг-саарылга төвүнүн бир ажилдакчызының айда ортума шалыңы — 11771 рубль.

Телефон харылзаа-биле кожууннуң шупту сумулары хандырылган. Ниитизи-биле 563 абонент коштунган, ооң иштинден 136 точкада — албан организациялар, 427 точкада хуу чон коштунган. Качык сумуздан өске сумулар телевидениени көрүп турарлар, почта салбырлары суму бүрүзүндө бар, Билайн, МТС, Мегафон соталыг харылзаа операторларын сумуларда чурттакчы чон ажылдап турар. 2010 чылдың октябрь айда Нарын суму-зунга 10 муң рубль өртектиг Мегафон соталыг харылзаа суургазын ажиткан. Качык сумуздан спутниктиг таксофон чоннуң харылзаа-жырынга улуг идигни берип турар.

Биче сайгарлыкчы чорукту кожуунга сайзырадырынга улуг идиг болуп, Төре-Хөлге туристти баазаны ажыдарынга 250 муң кв.м. черни көдээ ажыл-агый черлериниң категориязындан онза камгалалдыг болгаш дыштанылга зоназын категориязынче шилчиткен. Ол туристерниң дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Эрзин хемни кежир чаа көвүргүчү тудуп, октябрь айда ажылгалга киригени аргыжылга таарымчалыг байдалды тургускан. Күрүнениң телерадио-дамчыдылганының Тыва Республикада филиалы-биле дугуржулгаларны кылып, кожуун девискээринге 8 каналдыг сан-чурагай-биле көргүзүп телевидениени көргүзүп талазы-биле, бо хуннерде Качык суму-зунче орукту Тыва Республиканың орук эргелелине дамчыдып, ооң септелгезин кылдыр талазы-биле

ажылдарны чорудуп турар.

Башкыларның билин бедир сорулганы чедип алыры-биле «Алдын үрези» конкурзун чылдыңна эрттирген. Аңаа 1-ги черни Эрзин школазының башкызы Аржаана Андреевна Калдар-оол «Информация-коммуникация технологияларын төөгү кичээлинге сигналдар дузазы-биле ажылгаары» деп чүүлү-биле алган. 2-ги черни Мөренниң башкызы Эдуард Викторович Эрендей, а үшкү черни Нарын башкызы Саяна Шилги-Бызааевна Соян алган.

2010 чылда «Чылдың башкызы» конкурска 1-ги черни Мөренниң эге класс башкызы Дензин Ч.К. алган.

«Салым-чаяанныг уругларга күрүнө деткимчези» деп угланыш-кында 2010 чылда кожууннуң са-

лым-чаяанныг уруглар саны көвүдзөн — 428 уруг, оларның иштинде Россия чергелиг конкурс, маргылдааларның тиелекчилери — 4, республика чергелиг тиелекчилер — 57, кожуун чергелиг тиелекчилер — 128, школа, суму чергелиг тиелекчилер — 239. 2010 чылдың сентябрь 29-та хүлээп алганы «Кожуун чагыргазының даргазының шаңналдарын тургузар дугайында» чагырга даргазының доктаалы езугаар чыл санында тыпсыр шаңналдарны тургускан.

«Тергиин башкы» деп шаңналга Анжела Андреевна Нурзат, Валерия Семис-ооловна Дамба (Эрзин школазы), Алдын-кыс Николаевна Хөлчүк-оол (Кызыл-Сылдыс школазы); «Тергиин класс удуртукчузу» деп шаңналга Тамара Ойдунович Ондар (Эрзин школазы), Елена

Августовна Кунчун, Айланмаа Дагжытовна Кунгаа (Нарын школазы), Нарынның «Хүннээр» ясли-садының кижизидикчи башкызы Римма Константиновна Соном олар акша шаңналын алганнар.

«Салым-чаяанныг өөреникчилер болгаш аныктар» шаңналды «Эртем-техниктиг, өөредилгешинчилел ажыл-чорудулгазы» деп номинацияга Аяна Эресовна Хорлуу (Эрзин школазы), Өөредилге яамызының шаңналының эдилекчизи (50,00 р) республиканың төлөвилелдер конкурзунуң тиелекчизи; Чөлээш Владимирович Тарначы (Эрзин школазы), республиканың орус литератураны 3 дугаар сайзырады өөредир талазы-биле олимпиаданың тиелекчизи, рес-

публиканың «Тыва чүдөн нил?» деп конкурзунуң тизизи, Эрзин суму чагырга-зының шаңналының эдиле олар алганнар.

«Спортчу чедишкени» номинацияга Мөңгө Александрович Сам — Россиянын, Республиканың бокска хөй дакпыр пиону, Эрзин суму чагырга-зының шаңналының эдиле (Новосибирск хоорайның школа-гимназиязының өөрчизи), Сайлык Александрович (Эрзин школазы) — республиканың волейболга өөреникчизи, «Тергиин халдакчы» лекчизи, «Тергиин халдакчы» аттың эдилекчизи атка төлөткөн.

Кижизидилге талазы-биле «2009-2010 чылдарда Республика Федерациязының хамааты патриотчу кижизидилгезин база Күрүнө программа хамаарылгалыг салбырла» «Тыва Республика девискээри» 2009-2010 чылдарда өөреникчизи патриотчу кижизидилгезин программазынга даяанып, Улуг лелгениң 65 чыл Оюнга утку Эрзин кожууннуң өөредилге карылгазы өөреникчилерин патриотчу кижизидилгезин сайзырадыры-биле янзы-бүрү а харектерни чоруткан. Чоңоо-го, республика чергелиг өөреникчизин аразында «Тиелелгениң люду» деп фестиваль-көрү уруглар аразында чурук, чога аяныг номчулгалар, фото-чутар делгелгелери, Тиелелгениң чылынга тураскааткан аңгы талыг айны чарлап, ол ажыл иштинде школалар чанында густунган дайынчы эки тур чаңгыс чер-чурттугларыныс тураскаалдарына пионер дружиналарның чаагайжыды арыглаашкын ажылдарын тургудуп турганы болур.

Сергек ШАКТИ
кожууннуң чагырга дарга

Кара-оол Самбиевич База — Зинаида Санчылдаевна Баажайлар — Мөрен сумузунуң үлегерлиг өг-бүлөзи. Олар арат ажыл-агый ажыдып алгаш, малын 1244 баш чедир өстүрүп, боттарының күжү-биле чаа МТЗ-82 тракторну садып алгаш, сизини боттары четчир кылдыр белеткеп ап турарлар.

Ирина Чигжитовна Дамба — Бай-Даг сумузунуң муң малдыг малчыны, Тыва Республиканың алдарлыг малчыны, Россия Федерациязының Хүндүлел бижи-биле шаңнаткан.

Константин Калашевич Кулдун — Эрзин сумузунуң анык муңчу малчыны. Ооң ачазы Калаа Сагаачиевич Кулдун — хоочун малчын. Малчын малын хеймер оғлуна дамчыдып берген. 1400 хой, өшкүлүг, 100 ажыг инектиг, 100 ажыг аъттарлыг.

Орлан Шимеевич Кынар — Сарыг-Булуң сумузунуң муң малдыг малчынны, Шывагаан Орук кыштаанда 1012 хойну өстүрүп азыраан. Малчыннар малының бажы көвүдээрге, 2 дугаар чаа кыштагы тудуп турарлар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ — БӨГҮН

● Кожуунуң экономиказының кол өззөн мал ажыл-агыйы ээлеп турар. Бо хуннерде мы-ыстыг бода мал 12933 баш, шээр мал 119126 баш, 4465 баш чылгы, 55 теке, 23 сарлык, 146 куш санаттынып турар.

● Бо чылдың 8 айларының түннели-биле 970 тонна этти, 2467 тонна сүттү, 107 тонна

дүктү, 6 муң чуурганы бүдүрүп үндүрген.

● Кожуунда 19 көдээ ажыл-агый кооперативтери, ооң иштинде уксаажыткан ажыл-агыйлар КАБК «Бай-Хөл» база МУБ «Мандала» бар. КАБК «Бай-Хөл» кооперативи (директору Эртине Мангырович Манзай) 2010-2011 чылдың

кыштаглаашкын түннели-биле 100 башка онааштыр 100 баш анай-хураганны, бызааны, кулунну база 90 баш бодаганны камгалап алган.

● 2011 чылда Чита хоорайга болуп эрткен уксаажыткан малдың 8-ки делгелгезинге «Бай-Хөл» кооперативтин хойлары — алдын медаль-биле, а кошкары

— мөңгүн медаль-биле шаңнаткан.

● Хой ажылынга уксаажы-дылга талазы-биле бедик экономика миктиг көргүзүлгелери дээш «Бай-Хөл» кооперативтин кол бухгалтер Светлана Соляновна Бурба мурнакчы малчыннар: Шолбан Байырович Мандал, Айыр-Саян Комбаевич Дамдын, Ай-Суу Мухайловна Дамба Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

ДУУН, БӨГҮН

Долбан Баирович Мандал —
Дог сумузуңуң көдээ ажил-
бүдүрүлгө кооперативиниң
ны. 2011 чылдың Наады-
н чемпиону.

Дотканович Мунзук
Дог сумузуңуң аныяк
малчыны. Сымыраныр деп
кыштаанда 1157 төрүүр
2. Бо чылын малчыннар
тың берген халас путе-
биле өз-бүлөзү-биле Чедер
тунга дыштанып алгаш,
нер.

чун малчын Алексей Бады-
ч Минчээ бодунуң малын
дир өстүргөш, огу Очур
евич Минчээни өгөп-
п кааш, малын огуңга
ип берген. Очур Алек-
— бир кыс, бир оолдун
Малчыннар — Сарыг-Булуң
чун аныяк муңчу малчын-
Олар суурда ажил чок
парны аалынга малын
ып дузалакчыладып ал-
жунга хой, өшкүнү азы
берип, чонну малдан-
турары өөрүнчү.

АМГЫ ҮЕ: саннар, фактылар

Кожуунуң ниити шөлү 1108145 гектар.
Чурттакчы чонунуң ниити саны — 8691 кижилер.
Кожуунда 6 суму бар:

1. Эрзин — 3350 чурттакчы чоннуг;
2. Бай-Даг — 1314 чурттакчы чоннуг;
3. Мөрен — 1100 чурттакчы чоннуг;
4. Сарыг-Булуң — 874 чурттакчы чоннуг;
5. Нарын — 1776 чурттакчы чоннуг;
6. Качык — 277 чурттакчы чоннуг.

Кожуунда школа назыны четпезен уругларның 9

албан черлери, 5 ниити билиг школалары, Качык суурда биче комплектиги 1 школа, Эрес Яндаа аттыг уругларның спорт школазы, аныяктарның «Ужук» клубу, 49 орунуг төп кожуун эмнелгези, 10 орунуг участок эмнелгези, 3 фельдшер-акушер пунктузу, дүрген дуза чедирер 1 пункт, кожуунуң Кыргыз Сорукту аттыг Культура бажыны база 4 көдээ культура бажынары, 1 көдээ клуб, кожуунуң организас-методиктиг төвү болгаш уран чүүл школазы бар.

Эрзин кожуунуң «Алдын дептеринче» кири бижиттинген ат-сураглыг улустуң даңзызы:

1. Агбаан-Демчи — амбын ноян.
2. Арзылаң Күдерек — алдарлыг мөге.
3. Шагдыржап Иргит Чапсын-ович — көскү хөй-ниити ажил-дакчызы.
4. Сорукту Кыргыз Самдан — алдарлыг хөмөйжи.
5. Идам Кыргыз Самдан —

- дайын киржикчизи эки турачы.
6. Иргит Дынгыжаа — сураг-лыг хөй-ниити.
7. Эренчин Василий Лудуп-ович — ат-сураглыг чогаалчы.
8. Динга Кыргыз Надылович — көскү күрүне болгаш хөй-ниити ажилдакчызы.
9. Чакар Соян Сотпаевич — көскү күрүне болгаш хөй-ниити

ажылдакчызы.

10. Аракчаа Ахмед Ланаевич — көскү күрүне болгаш хөй-ниити ажилдакчызы.
11. Күндөл Долзат Хоортаевна — алдарлыг саанчы.
12. Чигжит Кыргыз Хандыевич — алдар-хавыялыг малчын.
13. Чалчаа Сангаа — Хомду дайынының киржикчизи.

Кожуунуң удуртукчулары:

- 1941-1942 — Монгуш Базыр-оол Көк-оолович
- 1942-1944 — Шалык Чынды-гыр Чаанмай
- 1944-1945 — Ензак
- 1945-1946 — Саая Идам-Сюрюң Айызы оглу
- 1946-1948 — Тамбар Куулар Чамбалович
- 1948 — Төгүс-оол Григорий Күдерекевич
- 1948-1951 — Чымба Сергей Самбыраевич
- 1951-1953 — Шаалы Алек-сандр Тапаевич
- 1954-1960 — Аракчаа Хомушку Самбуевич

- 1961-1962 — Хунданов Тимо-фей Андреевич
- 1962-1965 — Т.Бегзи
- 1965-1966 — Ооржак Чадамба Хүрөң-оолович
- 1964-1969 — Биче Ооржак Бокпай-оолович
- 1966-1990 — Монгуш Аваа Чигжитович
- 1971-1974 — Сади Сүге Сен-диевич
- 1975-1979 — Тыртык-Кара Наталья Борисовна
- 1980-1988 — Чындыгыр Ни-колай Васильевич
- 1988-1990 — Куулар Карим Тасович

- 1992-1993 — Кара-оол Халар-баа Сааяевич
- 1990-1993 — Мон Киисин Александрович
- 1993-1998 — Калга-Хөө Ека-терина Кугуловна
- 1998-2002 — Мон Киисин Александрович
- 1998-2002 — Маажый Шириме Кыргысович
- 2002-2006 — Комбу Алдын-кыс Чамзырыновна
- 2006-амгы үеге чедир — Кур Александр Дайович
- 2006-2009 — Дамдын Байыр Алексеевич
- 2009-амгы үеге чедир — Шактар Сергек Сандыкович

ТӨӨГҮЖЕ ХАЯ КӨРНҮП...

1941 чылда Эрзин кожуун тургустунган. Ол Тыва Республи-каның мурнуу-чөөн талазын ээлевишаан, Тес-Хем, Каа-Хем, Кызыл кожууннары-биле база мурнуу талазында Моол-биле кызыгаарлажып чыдар.

ТАР Биче Хуралдың президиу-мунуң 1941 чылдың 4 айның хүнүндө үндүрген чарлыында Тес-Хем кожууну Эрзин болгаш Тес-Хем кожууннары кылдыр чарып тургузарын доктааткан.

ТАР Биче Хурал президиуму-нуң ол чарлыын езугаар Эрзин кожууну чарып тургузар дуга-йында АРН ТК-га болгаш ТАР Биче

Хурал президиумунга илеткеп кириривис болза:

1. Эрзин кожуунга хамаарыш-кан сумулар болза:

1. Бай-Даг — 8 арбангы;
2. Эрзин — 12 арбангы;
3. Нарын — 10 арбангы;
4. Качык — 5 арбангы;
5. Тес — 6 арбангы;
6. Бай-Хөл — 5 арбангы;

7. Нарын алдын үлетпүрүңге суму эргелиг бөлүк чагыргазы бар.

Эрзин кожуунуң даргазы Туранчы Эрзин кожуунуң АРНко-митединиң секретары Аракчаа АРЕ кожуунуң секретары Севен

1941 чылдың 7 айның 28 хүнүндө.

(Материалды ТР-ның Төп Күрүне архивинден алгаш, өскер-илге чок парлаан).

Нина Манайовна Дамба —
Бай-Даг сумузуңуң муңчу мал-
чыны. Ол Тыва Республиканың
алдарлыг малчыны чораан өөнүң
ээзи Михаил Даржаевич Дамба-
биле кады 1582 хойну өстүрүп
азырап кааш, малын хеймер оглу
Дамба Байыр-Белек Михайло-
вичиге дамчыдып бээр деп шийт-
пирлеп алганнар.

Розалия Байыровна Манзай
— Бай-Даг сумузуңуң аныяк
муңчу малчыны, 3 ажы-төлдүң
ынак авазы. 1103 хойлуг, 100
инектиг.

Анатолий Маанчьевич Идам
— Сарыг-Булуң сумузуңуң муңчу
малчыны, 1055 хойну азырап
өстүргөн.

Эртине Шактарович Доптан
— Нарын сумузуңуң 1084 төрүүр
хойлуг муңчу малчыны.

Кара-Хая даа. Арыннарны Римма Чавынчак белеткээн.

ТӨӨГҮДЕ АДЫ КИРГЕН ШЫЛГАРАҢГАЙ МАЛЧЫН

Тываның көдээ ажил-агыйының мал ажылынга улуг үлүг-хуузу кириштирген алдар-аттыг кижилерниң бирээзи, Ленин ордениниң ийи дакпыр, Кызыл Тук база Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи, «Тываның алдарлыг кижилери» деп номда ады кирген Иван Симчичович Данзурунның аалынга чедип, ооң-биле чугаа солчуп ужуражыр аас-кежиктиг хаптывыс.

Күскү алдын күс черниң кырын шыва алган, хүннүң шонуу дээр турар чылыг хүннерниң бирээзи. Бойдустуң маажым аянын мага-дал, сырын-биле чарышкан чирк машинаның чоруу-биле Кур-Чер суурнуң үстүнде, бедик эвес даг эдээнде мал-маган тударынга таарымчалыг, кара-сугдан ырак эвесте кадар ойттуг Кара-Чыраа деп черде хоочун малчынның аалынга чедип келдивис. Бисти «кайыын, кандыг сорулгалыг келген аалчыларыл бо?» дээн ышкыш, бедик-бедик ийи ыт уткуй халчып келди. Олар-биле деңге, сонургак ийи дагаа баштарын соғанатпышаан сонуг-мурнуг база бо келди. Малчынның аал коданының девискээри ширбип каан чүве-биле дөмей, кылаң тас дээр ийикпе. Кышкы кажаның

— ийи адашкы үнүп келгеш, амыр-менди солушкыш, дөрже чалады. Тываның төөгүзүнде ады арткан алдар-аттыг малчын-биле чолук-шааш, саадап эрткен соовуста, шевер кижиниң угулзалап казаан ширээзиниң кырынга тыва ак чернерни: өреме, ааржы, баскан быштак, чөкпээн делгей салып, чин ак, сүттүг шайын куткаш: «Чүнү-даа мурнай бистиң аалдың тарагын сонуургал көрүңер даан, дыка чаагай» — деп, Дарисю Ивановна бистерге сүмеледи. Чурук тырттырар аныяк коллегам база чолуучымыс, биске орук айтып келген Кызыл-оол Симчичович Ондур — дөртелээ хүндүт-келдин баштайгы аяк шайын аартап, чоорту ажил-агыйжы чугааны эгеледивис.

Сезен беш харның артын ажып

Ленин ордениниң ийи дакпыр, Кызыл Тук болгаш Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи, хоочун малчын И.С. Данзурун.

дыңнаарга, угааны шуут чарт, дүүн чаа болган-биле дөмей. Алыс угун истеп, ада-өгбезин сурап кээр болза, хоочун малчынның төрөөн чери — амбын ноянарның чурту, эгээртинмес байлак төөгүлүг Тес ол. Тыва кижилер мал-биле кезээ шагда кады чораан дээр дег, ол минтип келирге-ле, ада-иези каш чүзүн малын малдап чораан. Ынчангаш ол кара чажындан мал ажылы-биле сырый холбаалыг.

— Ажы-төлүмнүн-даа, өг-бүлөмнүн-даа кылып чоруур ажылымыс ол — мал өстүрери. Чүгле харын биче када өске ажылга ажилдаан кижилер мен. Ол дээр эрткен чүс чылдың бежен чылдарында чүве. Бежен чылдарда «Калинин» колхозка киргеш, тудуг бригадир-лей берген мен. Орук тудуу кылып, оон сууржуң амыдыралдың эге таваан салчып, амгы бо Белдир-Арыг суурну тудушкан мен — деп, ол чугаазын эгелээш, — өөм ишти, ажы-төлүм иези Емчур Папыновна-биле малчыннап эгелээнивесте таптыг-ла үжөн хире харлыг турган мен. Ынчан чинге, нарын дүктүг Красноярск уксаалыг хойларны тыва хой-биле хайнакташтырып, малдың продуктулуг чоруун чедип алыры-биле шинчилел ажилдары эгелээн үе чүве. Ол шинчилел ажилдарыга киржир үүлө бистерге база онаашкан. Эртеденнер бистер-биле кады ажилдап турду. Тыва уксааның хою тус черниң агаар-бойдузунга кончуг шыдамык, ыңдыг-даа болза, продуктулуу, ылаңгыя дүк талазы-биле, арай-ла чавыс. Красноярск уксааның малының ийистээри хөй болгаш малдың өзүгени аажок, ынчангаш ажыктыг талазы ажып турар. Нарын чүвези — ол уксааның хойлары хөй ажаалда негээр, тус черниң кадыг агаар-бойдузунга таарышпазы-ла кончуг. Ындыг-даа болза кандыг-даа ажилга хандык-шыл, ооң түннели дээш сонуургал бар болза, бергелерге кижилер торул-бас чүве. Ону бис өөм иштинин деткимчези, эртеденнерниң аргасүмези, карак кызыл ажил-биле, шыдамык чорук-биле тиилеп үне берген бис — деп сактып чугаалады.

Ынчаардагы чылдарның аайы-биле, социалисттик күш-ажыл чарыжы болур беш чылдың көргүзүг-лери-биле малчыннар чүс баш хойдан чүс чээрби баш хураганын доктаамал ап, бир хойга онааштыр 3 кил ажыг дүктү кыргып ап, мурнакчыларның одуруунче кирген. Ынчангаш Иван Симчичовичниң ады кожуунга эвес, республикага динчиреп, эң мурнакчы малчын-

нарын санынга кирип турган. Ынчалдыр 1966 чылда беш чылдың түннели-биле Иван Симчичович Данзурун күрүнөдөн бир дугаар улуг шаңнал — Кызыл Тук орденин чүс баш төрүүр хойдан 132 баш хураганы камгалап ап, күрүнениң планын күүсеткени дээш шаңнат-

Сезен беш харның артын ажып келген өгбө Иван Симчичович ажил-амыдыралын бүгү назынында киши-биле холбап чоруур болгаш чиик-адак, назы-хары дүшпес, аныяксыг көстүр. Ооң чылдагааны — төр чериниң бойдузу-биле чылдың дөрт эргилдезинде сы холбаалыг ынак ажылын кара аныяндан ижевиша ие черин ыдыктаан ынакшылында база арага дег ажыг сугну кажанда-даа ишпейн чоруурунда.

Ол чылын ажил-ишке кызымак, бедик көргүзүглерлиг малчынны чаңгыс чер-чурттуглары, бүгү Тыва деткип, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чедиги чыгыжының депутатынга депшидип, бүзүрелин берген. Ол депутаттың мандаын алгаш, чүгле көдээ ажил-агыйның хөгжүлдесинге эвес, а Тываның бурунгаар хөгжүлдесинге эргежок чугула хоойлужудулгаларны ажилдап кылырынга киржип, хөй-хөй амыдарылчы айтырылганын шиитпирлээринге үлүүн кириген. Дараазында социалисттик күш-ажылдың шалыпчы беш чылдарының түннелдери-биле малчын республикага база катап шылгарааш, 1971 чылда, совет үеде, чурттуң дээди шаңналы — Ленин ордени-биле, 1975 чылда — Октябрь Революциязы орден-биле, 1980 чылда база катап Ленин ордени-биле шаңнаткан. Ынчалдыр ол бистиң Тывавыста Ленин орденин ийи катап алган кара чаңгыс малчын болуп, төөгүде ооң ады арткан. Оон аңгыда улуг чурттуң, Тыва Чазактың аңгы-аңгы күрүнө шаңналдары — орден, медальдар ооң хөрзүн каастап чорууру — алдар-аттың бедииниң херечизи.

Кызымак, үре-түннелдиг ажил-

дап чоруур кижилер хүндү төлөптиг дээрзи билдинир. Ажыг чылдар иштинде мал келген чылдарының дөрте чылында күрүнениң малы дап, доктаамал бедик көргүчедип ап, чедишкенинге гынналып, бердинген асалбайн чорууру ол. Бо хүн ол хеймер кызы Дарисю-баш ажыг баш шээр, 40 баш малды карактап, өстүрүп, төлүңге, уйнуктарыга дуза олурар болду. Хеймерге орлан-эрес, шудургу-кежээ, тукчу дээрзи илден, Тес-Х, «Чодураа» совхозунга дик-лап, дыка хөй ажилдарны тускай мергежилдигле бирээзи дээрзи чугаа ара база билдинип келди. чораанывыста кышка белет чөкпөк, саржаан хайында савалаан тур. Ол-ла болгай, тиг кижилер — тодуг, хойлуг каас» деп тыва чоннуң чугаазының алыс уткузы бодал каап, чаагай тыва чен амзап, мага хандывыс-даа.

Даанган ажил-херзэн ажил килдиг күүседир, нитилел алынганы идепкейлиг турар ажы-төлүнүн өөредилге-кирилдигинде дорт салдарлыг бүлениң езулуг эр ээзи кижилер Иван Симчичовичке дорт

Москва. Кремль Ордуну. 1966 чыл. Тываның төлээлери ССРЭ-ниң Дээди Советиниң ээлчеглиг сессиязының ажылының чезинде. Ийиги одуругда солагай талазындан ийи дугаарында — И. Данзурун.

иштинде көржөңүн аштап-арыглаан, даштында серилиг кажанда кургаг өдөкти чыып бөлген. Эрткен кыштаглаашкынны эки эрткенниң бир бадыйкалы — чайгы кажанда эрткен чылдың сигениниң артыкшылы ам-даа элээн бар. Ажил-агый чогулар чүөк машиназы, ырак черге дүрген чоруктуг чик машиназы ыяштан туткан бажыңының даштында, а баглаажында мал кадарар ак ады кезээде белен. Докулчак ак өгнүң иштинден малчынның хеймер кызы Дарисю

келген өгбө Иван Симчичович ажил-амыдыралын бүгү назынында көдээ иш-биле холбап чоруур болгаш чиик-адак, назы-харыга дүшпес, аныяксыг көстүр. Ооң чылдагааны — төрөөн чериниң бойдузу-биле чылдың дөрт эргилдезинде сырый холбаалыг ынак ажылын кара аныяндан ижевиша, ие черин ыдыктаан ынакшылында база арага деп ажыг сугну кажанда-даа ишпейн чоруурунда. Ханы сактышкыннарга алыспышаан, эрткен төөгүже хая көрнүп, болуушкуннарны чугаалап олурда

лелди берип болур. Иван Симчичович биле Емчур Папыновна бежен ажыг чыл эпиг-найадыг чурттап келгеш, сес оо бир кысты доруктуруп өстүр-эрте-билигге чедирип, амралдың делгем оруунче ийикааннар. Төлөптиг кижилер ажы-төлү база төлөптиг бол дээрзин бо өг-бүлениң уруглар оолдары дорту-биле бадыйка турар. Оларның ажы-төлүнде ыдыг-даа мергежилдин кижилер бар: дөртү ада-иениң изин салга мал-биле холбаалыг ажил-агый удуртуп, азырап, чонунга аябуянын көргүзүп чоруур. Ынча кээрже Иван Симчичович төрө чуртунга хөй малды өстүрүп, эң болгаш дүктү хүлээдип бестинден аңгыда, хөй төлөптиг кижилерни кижизидип өстүрген. Данзуруннарның уруглары болга уйнуктары кады шупту бо хүн алдан ажыг кижилер чедип турар. Аас-кежиктиг кырган-ача, төлөптиг ада, Тываның алдар-аттыг шылгараңгай кижизи Иван Симчичович Данзурунга ам-даа узун назын каң дег кадыкшылды чонун солунунун мурнундан күзөдиз. Айлаң МОНГУШ

Чингис СААЯ-ның тырттырган чуруктары.

Малчынның коданы.

ӨВҮР КОЖУУННУҢ ДЕВИСКЭЭР СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ШИИТПИРИ

2011 чылдың сентябрь 13 №5

Өвүр кожууннун Сарыг-Хөл сумузунун Төлээлекчилер хуралының үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларын эрттирери-биле чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының схемазын бадылаарының дугайында

“Россия Федерациязының хамаатыла-нын соңгулда эргелеринин болгаш эререндумга киржир эргезинин кол-кол адагалдарының дугайында” Федерал-хоойлунун 18 чүүлүнүн 2 пунктунунга чотур Өвүр кожууннун Сарыг-Хөл су-мунун Төлээлекчилер хуралының шиит-тирери болза:

1. Өвүр кожууннун Сарыг-Хөл сумузунун төлээлекчилер хуралының үшкү чыыжының

депутаттарының соңгулдаларын эрттирери-биле чаңгыс мандаттыг 7 соңгулда округ-тарының схемазын ооң графиктиг чуруу-биле катый бадылаар (мында кошкан).

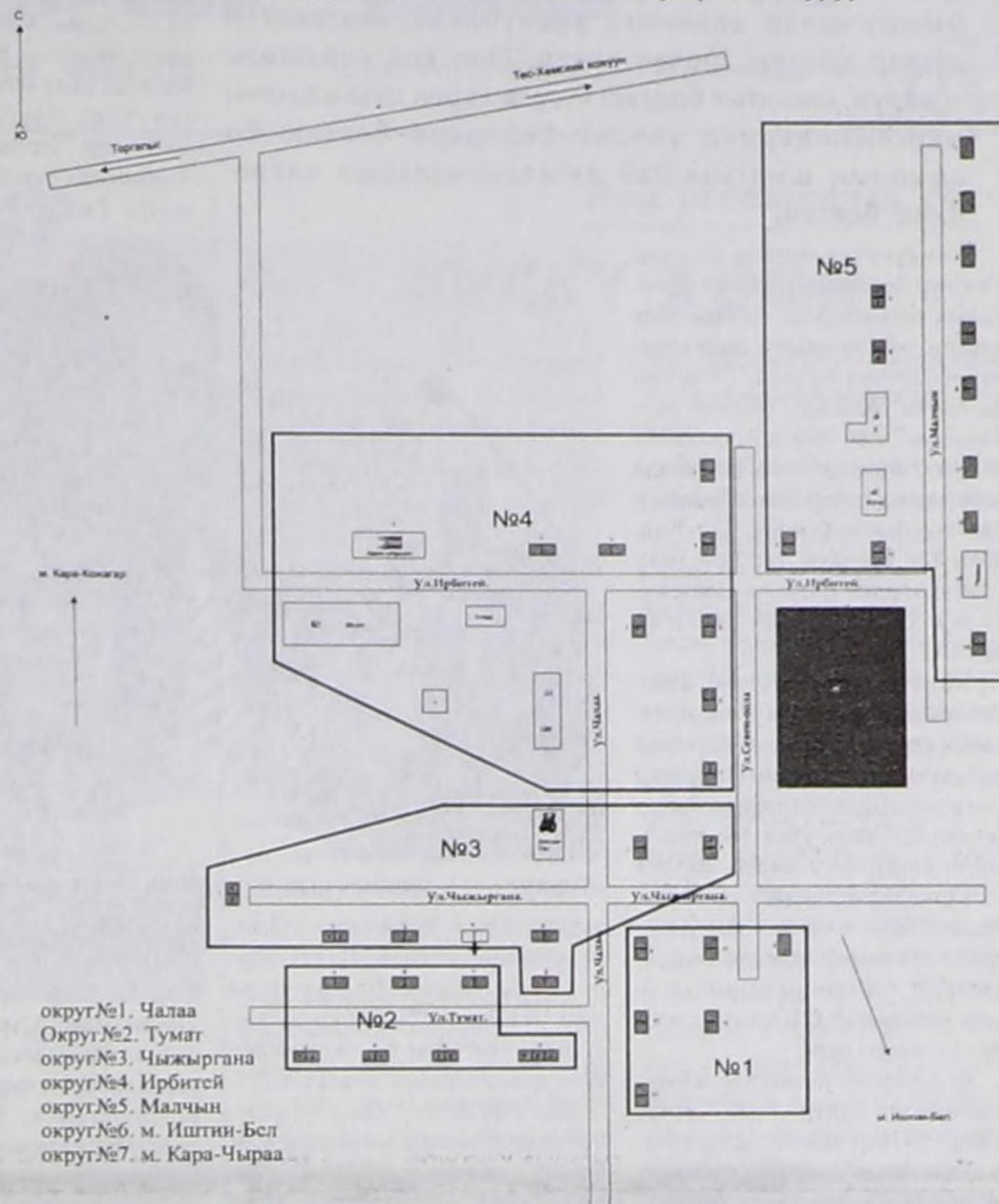
2. Бо доктаалды “Шын” солунга парлаар. Өвүр кожууннун девискээр соңгулда ко-миссиязының даргазы А.М. АЙДЫҢ-ООЛ. Өвүр кожууннун девискээр соңгулда ко-миссиязының секретары А.К. ХОВАЛЫГ.

Өвүр кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының 2011 чылдың сентябрь 13-те №5 шиитпири-биле бадылаан

Өвүр кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының 2011 чылдың июнь 24-те №4 шиитпири-биле тодараткан

Өвүр кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының 2011 чылдың сентябрь 13-те №5 шиитпири-биле бадылаан

Өвүр кожууннун Сарыг-Хөл сумузунун Төлээлекчилер хуралының үшкү чыыжының депутаттарының 7 мандатка соңгулдаларын эрттирери-биле соңгулда округтарының схемазының графиктиг чуруу

Өвүр кожууннун Сарыг-Хөл сумузунун Төлээлекчилер хуралының үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларын эрттирери-биле чаңгыс мандаттыг (7 мандат) соңгулда округтарының СХЕМАЗЫ

Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун ады болгаш дугаары	Соңгулда округунун кызыгаары, административ-девискээр единицаларының азы соңгулда округунда кирип турар муниципалдыг тургузуктарның, чурттакчылыг суурларның даңзызы	Округ соңгулда комиссиязының турар чери	Соң-гукчу-лар саны
2	3	4	5
Чалаа	Чалаа кудумчузу, 9, 11, 13, Чыжыргана кудумчузу, 9, 10	Ак-Чыраа суур, суму чагырга-зының бажыңы, Чалаа, 4	36
Тумат	Чалаа кудумчузу, 8, Тумат кудум-чузу, 2-8	Ак-Чыраа суур, суму чагырга-зының бажыңы, Чалаа, 4	36
Чыжыргана	Чыжыргана кудумчузу, 1-8, Тумат кудумчузу, 9, Чалаа кудумчузу, 1-7	Ак-Чыраа суур, суму чагырга-зының бажыңы, Чалаа, 4	36
Ирбитей	Ирбитей кудумчузу, 1-5, Севен-оол кудумчузу, 2-7	Ак-Чыраа суур, суму чагырга-зының бажыңы, Чалаа, 4	37
Малчын	Малчын кудумчузу долузу-биле, Севен-оол кудумчузу, 3	Ак-Чыраа суур, суму чагырга-зының бажыңы, Чалаа, 4	36
Ишти-Бел	Ишти-Бел деп черден Сарыг-Сиген деп черге чедир	Ак-Чыраа суур, суму чагырга-зының бажыңы, Чалаа, 4	33
Кара-Чыраа	Кара-Кожаяр деп черден Кара-Чыраа деп черге чедир	Ак-Чыраа суур, суму чагырга-зының бажыңы, Чалаа, 4	31

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДЫҢНАДЫ

Россия Федерациязының Федералдыг тының Күрүне Думазының алдыгы тының депутаттарының соңгулдала-а соңгулда мурнунун агитациязын

чорудары-биле эфир үезин бээр хүлээлгелиг регионнун күрүнениң телерадио-дамчы-дылга организацияларының даңзызы.

Телерадио-дамчыдылга организациязының азы телерадио-дамчыдылганың салбырының ады	Массалыг информация чепсээниң ады	Организация-нын турар черинин адреси	Организация-нын тургу-зукчузу
БКТРК-ның «Күрүнениң «Тыва» телевидение болгаш радио-дамчы-дылга компаниязы» ФКУБ филиа-лы	«Телеканал «Россия» (Россия-1) телерадиограмма «Радио Россия» радио-программа	667003, Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, 31	Россия Федерациязы-ның Чаззаа

Россия Федерациязының Федералдыг тының Күрүне Думазының алдыгы тының депутаттарының соңгулда-га соңгулда мурнунун агитациязын ары-биле парламента шөлүн бээр хүлээл-Тыва Республиканың девискээринде тынып турар күрүне болгаш муниципал-нын үнер парламента үндүрүлгелеринин ты

“Тувинская правда” солун. Редакция-адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл й, Красноармейская кудумчузу, 100. нун тургузукчузу Тыва Республиканың Үндүрүлгениң үези: неделяда 3 катап. “Шын” солун. Редакцияның адреси: 0, Тыва Республика, Кызыл хоорай, армейская кудумчузу, 100. Солуннун укчузу Тыва Республиканың Чаззаа. Үлгениң үези: неделяда 3 катап. “Кызыл неделя” солун. Редакцияның 667000, Кызыл хоорай, Ленин кудум-32, каб.103. Солуннун тургузукчузу хоорайның мэриясы. Үндүрүлгениң еделяда 1 катап. “Эне сөзү” солун. Редакцияның адреси: 0, Тыва Республика, Кызыл хоорай, армейская кудумчузу, 100. Солуннун укчузу “Эне сөзү” солуннун редак-күрүне албан чери. Үндүрүлгениң еделяда 1 катап. “Тувинская правда” солуннун капсы-ы. Редакцияның адреси: 667000, Тыва йлика, Кызыл хоорай, Красноармей-

ская кудумчузу, 100. Солуннун тургузукчузу “Тувинская правда” солуннун редакциязы күрүне албан чери. Үндүрүлгениң үези: айда 4 катап.

6. “Слово плюс” солун. Редакцияның адреси: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4. Солуннун тургузукчузу Тыва Республиканың Чаззааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту КЭА болгаш ЭА. Үндүрүлгениң үези: айда 1 катап.

7. “Эртем сөзү” солун. Редакцияның адреси: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4. Солуннун тургузукчузу Тыва Республиканың Чаззааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту КЭА болгаш ЭА. Үндүрүлгениң үези: айда 1 катап.

8. “Сылдысчыгаш” солун. Редакцияның адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100. Солуннун тургузукчузу Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы. Үндүрүлгениң үези: неделяда 1 катап.

9. “Танды-Уула” солун. Редакцияның адреси 668, Танды район. Бай-Хаак суур, Оюн Дамчай кудумчузу, 45. Солуннун тургузук-чузу Тыва Республиканың Танды кожуун ча-гыргазы, Тыва Республиканың Культура бол-гаш информастыг политика яамызы. Үндү-рүлгениң үези: неделяда 1 катап.

10. “Тыва Республика” солун. Редакция-ның адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100. Солуннун тургузукчузу Тыва Республиканың

Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы. Үндүрүлгениң үези: неделяда 1 катап.

11. “Тываның аныяктары” солун. Редак-цияның адреси: 667000, Тыва Республика, Кы-зыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100. Солуннун тургузукчузу Тыва Респу-бликаның Культура болгаш информация по-литиказының яамызы. Үндүрүлгениң үези: неделяда 1 катап.

12. “Улуг-Хем” журнал. Редакцияның адреси: 667000, Кызыл хоорай, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, 57. Тургузукчузу Тыва Республиканың Культура яамызы. Үндү-рүлгениң үези: кварталда 1-2 катап.

13. “Чаа орук” солун. Редакцияның ад-реси: 668110, Чадаана хоорай, Ленин кудумчузу, 50. Солуннун тургузукчузу “Тыва Республика Чөөн-Хемчик кожууну” му-ниципалдыг районнун чагыргазы. Үндүрүл-гениң үези: неделяда 1 катап.

14. “Улуг-Хем” солун. Редакцияның ад-реси: 668110, Шагаан-Арыг хоорай, Октяб-рская кудумчузу, 1. Солуннун тургузукчузу “Тыва Республика Улуг-Хем кожууну” му-ниципалдыг районнун чагыргазы. Үндүрүл-гениң үези: неделяда 1 катап.

15. “Байлак Тожу” солун. Редакцияның адреси: 668530, Тоора-Хем суур, Октяб-рская кудумчузу, 20. Солуннун тургузукчузу “Тыва Республика Тожу кожууну” му-ниципалдыг районнун чагыргазы. Үндүрүлгениң үези: неделяда 1 катап.

16. “Башкы” журнал. Редакцияның ад-реси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100. Тургузукчузу Тыва Республиканың Өөредил-ге болгаш эртем яамызы. Үндүрүлгениң үе-зи: неделяда 1 катап.

17. “Вестник Тувинского государствен-ного университета” журнал. Редакцияның ад-реси: 667000, Кызыл хоорай, Ленин кудум-чузу, 36. Тургузукчузу Тываның күрүне уни-верситеди. Үндүрүлгениң үези: неделяда 4 катап.

Чагаалар аразындан

АЛДАРЛЫГ МӨГЕЛЕР-ДИР

Сөөлгү үеде тыва мөгелерниң че-дишкиннери делегей деңнелинче үнүп турары өөрүнчүг. Шаандан тура Сүт-Хөл кожуун кончук шы-рак мөгелер-биле алдаржып чо-раан. Ынчангаш мөгелер чурту Сүт-Хөл дээнинде ужур-ла бар.

Делгем (Өктег-Кара) — 120 кил, Дарьжык Донгак — 116 кил, Шойдаң Ондар — 105 килдиг, бо мөгелер аар деңзиге хүрежип чо-рааннар. Ол ышкаш турза — узун, тутса — мөге, төрзэн черин алдаржыдып чораан оолдарга Көргү-Сундуй, Семис-оол Сарыг-лар, Сүүр-оол Ондар, Даржаа Куулар дээш, өскелер-даа хамааржыр. Чер-чуртунун адын бедик көдүрүп, тугун киискидип чораан мөгелеривиске, боттары ам чок-даа болза, алдарлыг аттарны тыпсыры чугула деп са-наар мен. Чижээлээрге, Семис-оол Сарыг-ларга — Күчүтен, Сүүр-оол Ондарга — Амырга, Дапыл Ооржакка — Чаан дээн ышкаш аттарны оларга кезээ мөңгөде сак-тыышкын кылдыр чоп тыпсып болбас деп. Бо үстүндө адаан мөгелеримден чаңгыс арт-кан кижини — Даржаа Дугаржапович Куулар. Оларның хүрежип чораан үезинде шаңнал-мактал чөгөнчиг, хүндүлүг бижиктер-биле безин шаңналас турган. 1963 чылда Кызылга болган улуг хүрешке Даржаа Дугаржапович шүүп карга, чүгле 6 метр моол торгу-биле шаңнаан. Ооң чугаалал турары-биле алырга, ооң хүрежип чораан үезинде мөгелер шупту аар деңзилиг, улуг сөөктүг, чаңгыс-даа кижини октап алыры аажок берге, хөй күш негеттинер турган дээр. Ынчалза-даа ол аваангыр, кашпагайы-биле өскелерни ажып октап чораан. Ынчангаш Сүт-Хөлдүн чаңгыс арткан хоочун мөгези Даржаа Кууларга Арзылаң атты тыпсыр болза, чөптүг болур. Ол амгы үеде Би-Хемнин Бегирээ деп черде арат ажыл-агыйлыг, назы-хары 80 ашкан чурттап чоруур.

Сандю ТЮЛОШ.

Сүт-Хөл кожуун.

2011 - Тус черниң бараан бүдүрүкчүлериниң чылы

Тергиин даараныкчы кым болганыл? ОМАК ОЮН

Сентябрь 9-та Тыва Республиканың Үлетпүр болгаш энергетика яамызынга даараныкчылар база быжыкчылар аразында республика чергелиг II дугаар конкурс болуп эркен. Ооң кол сорулгазы — солун, ажыктыг болгаш чугула херек күш-ажылчы мергежилдерниң үнезин бедидери болгаш бо адырның шылгараңгай ажылдакчыларын илере-дири болган.

Конкурстун организакчызы Үлетпүр болгаш энергетика яамызының тайылбырлап турары-биле алырга, ийи үе-чадага шылгалдаларны эрткен соонда, "Тергиин быжыкчы" болгаш "Тергиин даараныкчы" деп ийи номинацияга төлөптүг кижилер үнер. Бо удаада конкурстка киржири-биле Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Чеди-Хөл, Бии-Хем, Тес-Хем, Тожу кожууннарда база Ак-Довурак, Кызыл хоорайлардан төлээлер келген.

Конкурстун байырлыг ажыдышында Тыва Республиканың Үлетпүр болгаш энергетика сайыдының оралакчызы Владимир Семенович Шульгин киржикчилерниң оруктун ырак-узаан муңзавайн чедип келгенинге өөрүп, оларга байыр чедирип, чедишкенинни күззэн. Эрткен чылын конкурстка чүгле он бир кижини киришкен турган болза, бо чылын оларның саны үжүн четкенни В.С.Шульгин онзагайлап демдеглээн.

Аалчыларны Кызыл хоорайның дааранылга бүдүрүлгези "Этно-стиль" КХН хүлээп ал, ажылдаарында эптиг байдалдарны тургузуп берген. Бирги үе-чадада киржикчилер теория талазы-биле шылгалда дужаагаш, а ийигизинде херек кырында хепти даарап азы быжып билирин жюри кижигүннеринге бараалгадып көргүскен. Конкурстун ийиги кезээ сонуганчыг болганы чугаажок. Аңаа даараныкчылар тыва национал дошка өөктерлиг чеңи-чокту даараан, а быжыкчылар жакетти бышкаш, илгеннер.

Кыдыындан көөрге оларның ажылы нарын ышкаш сагындырды, ынчалза-даа киржикчилерниң күш-ажылга өөрөнгөн холдары пөстү туткан соонда, эптиг болгаш шалпыкын ажылдап кириптилер. Ол аразында конкурстун ийи эр киржикчилериниң бирээзи Кызыл

Конкурстун тишлекчизи — тергиин даараныкчы Омак Оюн.

чурттуг Омак Михайлович Оюн-биле чугааны кылдым. "Телевизор-га чарлал көргөш, бо конкурстка изиг күзөлдүм-биле бир дугаар киржип келгеним бо. Бичимден тура дааранырынга ынак, сонугалдыг турган мен. Авам — шыырак даараныкчы, ынчангаш мен база ону дөззөн кижини ыйнаан мен. Колдуунда алгы-кештен тыва национал идик-хеп даарап турар мен. Улустун кириген чагыгларын күүседип, баш көдүрер-даа чай чок, ажыл-ла, ажыл. Хүн бүрүдө кылып турар ажылым таарымчалыг, эвээш-биче-даа болза, акшакөпекти база ажылдап ал турар мен. Тыва Республиканың Чазааның талазындан мындыг күш-ажылчы мергежилдерге кичээнгей салып, деткип турарында канчап черле өөрүвөс боор. Ону моон-даа соңгаар хол сула салдым, аңаа ажылдаарында улуг идиг-дир деп санап турар мен" — деп, Омак Михайлович чугаазын доосту.

Кежээкиниң беш шак ажып чорда конкурс адакталып доозулган,

киржикчилерни шаңнал-мактал-даа манай берген. "Тергиин даараныкчы" деп номинацияга бирги черни — Кызыл чурттуг Омак Оюн, ийиги черни — Кызылдан Урана Монгуш, үшкү черни Чөөн-Хемчиктен Уран Куулар тус-тузунда ээлзэннер. "Тергиин быжыкчы" деп номинацияга бирги черге — Кызыл чурттуг Евгения Холомеева, ийиги

черге Оксана Алдын-оол, үшкү черге Кызыл хоорайдан Наталья Сюр-оол олар төлөптүг болганнар. Тишлекчилерге даараныр професионал машиналарны, даараар материалдарның кыдыын шеверлээр оверлоктарны база өске-даа үнелиг белектерни тывыскан.

Республика иштинге күш-ажылчы мергежилдин кижилериниң аразында конкурстарны эрттирери чаагай чанчыл алар чыдар. Бо чылын сантехник-слесарьлар, дашчылар, чолаачылар аразында шыырак шаңналдарлыг маргылдааларны база эрттирген. Күш-ажылчы мергежилдерниң ат-алдарын көдүрери, олче аныяк-өскенни хаара тудары Тыва Республиканың чедишкенин экономика иштиг сайзыралының кол байдалдарының бирээзи дээрзин база катап сагындырып чугаалаары артык эвес боор.

Азияна ХОМУШКУ.

Чингис СААЯНЫҢ тыттырган чуруктары.

Конкурстун ийиги үе-чадазында ажыл кидин түлүк.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Күстүн башкы айы сентябрь — онзагай ай! Бо мээң эң-не ынак кижилерим чангыс хүнде төрүттүнгө Ынчангаш оларга сеткилимниң ханызындан байыр чедирип олур мен. Эргим, ынак авам Уран Даржаевна АРАКЧАГА, чангысклассчым Са Дашдоржевна ОПАНГА, почта салбырының хүн ажылдакчызы Татьяна Шактаровна ЫМЫ-ДОРҮ бүгү-ле чүүлдери эки болурун күзөдүм!

Индра АРА

ХАМААТЫЛАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛ

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле комитетиниң даргазының болгаш дарганың оралакчылы хамаатыларны хүлээп алырын график езугаар дараазында а боттандылар: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Кудумчузу, 1"6".

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитетинге хамаатыларны хү алырының графиги

Дарга	В.С. Кызыл-оол	Четверг	15.00 шактан 17.00 шакка
Дарганың оралакчызы	А.С. Попеляев	Среда	15.00 шактан 17.00 шакка
Дарганың оралакчызы	Ш.А. Намзын	Вторник	15.00 шактан 17.00 шакка

Мед:

ЭГЕЛЕП ЧОРУУРЛАРГА СЕМИНА

Тыва Республиканың Экономика яамызы эгелеп ч сайгарлыкчыларга семинар эрттирер.

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктун ээлеринге информация-консультация семинары бо чылдың сентябрь 19-дан 23-ке чедир республиканың Бизнес-инкубаторунун баазыында болур. Экономика сайыды Людмила Трусованың чугаалап турары-биле алырга, эгелеп чорур сайгарлыкчыларга көрдүнгөн семинарны Тус черниң бараан бүдүрүкчүзүнүн чылынга кириштир эрттирер турар. Аңаа киржирин күззэннер Бизнес-

инкубаторга бүрүткөдип ужурулг.

Кичээлдер Тываның 6 Хакасияның специалисте удуртулганы-биле эртер. Ол аразында "Консультация а үндүрүглөр, бизнес, эрге" Ю (Хакасия) чингине директору Макаренко, "Үндүрүг конгизги" КХН-ниң (Тыва) дир Бүян Толмачев олар бар.

ТР-ниң албан-езу сайтызы

Кижин болгаш хоол

ҮЕЗИНДЕ ДЫҢНАТПАЙН, КЕЗЕМЧЕГЕ ОНААШКАН

2010 чылда иштиги херектер килдизинге Каа кожуунда пенсия эргелелинден азыракчызын чиди дээш артык пенсия ап турган Н.-ге хамаарыштыр кез херээ оттурар дугайында билдиринишкни кирген.

Н. өскүс арткаш, Пенсия эргелелинде азыракчызын чидиргенден ужуң аңаа пенсия тыпсып бээр дугайында билдиринишкни кириген. Ындыг пенсия алырында үндезин кылдыр ол Тываның күрүне университетинин студентизи болуп турарының дугайында справказын дужааган. "Россия Федерациязында күш-ажыл пенсияларының дугайында" хоойлу езугаар азыракчызын чидирген уругларга, олар өөренип турар болза, азыракчызын чидиргени дээш пенсияны тыпсып бээр ужурулг.

Каа-Хем кожуунда пенсия эргелели Н.-ге азыракчызын чидиргени дээш пенсияны тыпсып каан. Ынчалза-даа сессия түннели-биле Н. университеттен үндүртүп алган. Ындыг турбуже уруг ол дугайында дыңнатпайн, пенсия акшазын алырын уламчылааш, Пенсия фондузунга 78647 рубль 25 көпеек түнүг когаралды чедирген.

Бо кеземче херээ судка сай-

гарып көргөн. Харыылакчы буруузуң билинген. Н.-ниң херээ суд бузурукчу үүлгедиге арга-биле өскенниң өнчүзүң гээдир чорук кылдыр тодара

Кеземче онаап тургаш аныяк уругнуң кылган херэ байдалын, ооң ниитилелге а тургуспайн турарын кичээп алгаш, ону аар эвес үүлгедиге көргөн. Ол ышкаш ооң ажыл черинден эки характеристика азыралында чаш уруу ба мурнунда шииттирер чорба болгаш буруузуң миннип тура барымдаалаан.

Суд Н.-ни Кеземче дүрүм 159 чүүлүнүн 1 пунктузун езуп буруулуг деп санаан болгаш мун рубль торгаалды онаап, пенсия фондузунга чедирген котлын төлөп бээр дугайында ш пирни үндүргөн.

Пенсия фондузунун ТР салбырының парлалга албан

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91, e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7600. Чагыг 106. Номери парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 17.00.

АГАР САНЫЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакредит" Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304740
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалык коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирь регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың 14-те эде бүрүткээ.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.